

Nobilita a ľud ubyšskej spoločnosti: príčiny sociálneho konfliktu

ALEKSANDR ČERKASOV – VJAČESLAV MEŇKOVSKIJ – VLADIMIR IVANCOV –
ALEXANDR RJABCEV – VIOLETTA MOLČANOVA – OLGA NATOLOČNAJA

Sočská štátna univerzita (Soči, Ruská federácia) – Bieloruská štátna univerzita (Minsk, Bielorusko) – Medzinárodné sieťové centrum fundamentálnych a aplikovaných výskumov (Ruská federácia)

Vzájomné vzťahy „vyšších“ a „nižších“ vrstiev obyvateľstva zaberajú dôležité miesto v historickom vývoji akéhokoľvek národa. Pod vplyvom vnútorných konfliktov, dramaticky pôsobiacich na spoločnosť, vznikali revolúcie a rúcali sa impériá. Vývoj sociálnych konfliktov vplýval na správanie sa historických osobností v dejinách, na formovanie pozitívnych a negatívnych princípov v sociokultúrnom priestore. Vzhľadom nato výskum takých interakcií v akejkoľvek etnickej skupine, a zvlášť vystavenej asimilácii, je mimoriadne dôležitý. V centre pozornosti tejto štúdie tak stojí otázka vzájomných vzťahov šľachty a relatívne slobodných nižších vrstiev etnického spoločenstva Ubychov¹ na severnom Kaukaze v 19. storočí. Až do súčasnosti príčiny tragédií, spojených s masovou emigráciou (tzv. machadžirstvom)² ubyšského národa do osmanského

* Štúdia je pripravená v rámci fundamentálnej témy NIR „Kaukaz v dialógu civilizácií: mechanizmy globálnych zmien (skúsenosť 18. – 19. storočia)“. Soči, 2014 // Статья подготовлена в рамках фундаментальной темы НИР «Кавказ в диалоге цивилизаций: механизмы глобальных изменений (опыт XVIII–XIX вв.)». Сочи, 2014.

¹ **Ubychovia** (rus. убыхи) – národ do roku 1864 obývajúci kaukazské pobrežie Čierneho mora, usadený v novoveku na teritóriu tzv. západného Čerkeska medzi riekami Šache a Chosta (v súčasnosti širšie okolie mesta Soči v Krasnodarskom kraji Ruskej federácie). Na severozápade susedili s adygskými kmeňmi Šapsugov, na juhovýchode so Sadzy-Džigetmi. Jazykom, kultúrou a spôsobom života sa približovali Abcházcom, Abazincom, Kabardom a Adygejcom. Ubyšský jazyk patrí k adygo-abcházskej skupine kaukazských jazykov. Po skončení rusko-kaukazskej vojny v roku 1864 sa presídlili do Osmanskej ríše, kde sa postupne asimilovali (pozn. preklad.).

² **Machadžirstvo** (rus. махаджирство, мухаджирство; z arab. muhaceret – presídlenie, emigrácia) – vo všeobecnosti masové a cielené presídlenie moslimov do moslimskej krajiny z nemoslimského štátu, pokiaľ sú v menšine (napr. v dôsledku anexie moslimskej krajiny kresťanským štátom) a neželajú si zmieriť sa s menšinovým postavením.

Turecka koncom 50. – začiatkom 60. rokov 19. storočia, vyvolávajú nekončiace polemiky. Preto našim cieľom je pochopenie základných príčin sociálneho konfliktu, ktoré vyvolali krízu ubyšskej spoločnosti.

Pramennú bázu tejto štúdie tvoria archívne materiály regionálnych a miestnych archívov, zdroje osobnej povahy – spomienky a denníky cestovateľov, prieskumníkov a emisárov. Metodologickou osnovou sú princípy historizmu, objektivity a systematickosti. Mimo toho, pre naplnenie zámeru výskumu boli použité metódy štúdia, analýzy, komparácie a syntézy vedeckej literatúry.

* * * * *

Zahranicná politika Ruska v 19. storočí sa nevyznačovala prílišnou agresívnou. Ríša so striedavým úspechom viedla rusko-turecké vojny a výsledkom jednej z nich (1828 – 1829), po Drinopolskom mieri, bolo pripojenie časti východného čiernomorského pobrežia od ústia rieky Kubáň po mesto Poti. Na tomto území sa nachádzal značný počet kmeňových útvarov, konkrétne Natuchajcov, Šapsuhov, Ubychov, Džigetov a iných. Pred ruskou februárovou revolúciou (1917) v rámci Ruskej ríše bolo evidovaných celkovo 209 etnických skupín. Pritom ale žiadna činnosť v smere umelého štatistického zníženia deklarovaného počtu národnostných menšín sa v Rusku nerealizovala. Prečo teda Ubychovia sa nestali 210. národnostnou skupinou impéria? Odpoveď na túto otázku je možné získať len preskúmaním jednej z principiálnych otázok – vzájomných vzťahov vyšších a nižších vrstiev ubyšského spoločenstva v 1. polovici 19. storočia.

Riadiaci systém. Jedným z najspoľahlivejších svedectiev o živote horských kmeňov v okolí rieky Soča, v sídelnej oblasti Ubychov, zanechal ruský prieskumník štábný kapitán F. F. Tornau (*rus.* Ф. Ф. Торнау), žijúci niekoľko rokov medzi nimi. Konštatoval: „*Národ nepodlieha kniežatám*

V tomto konkrétnom prípade – masové presídlenie moslimských kaukazských národov do osmanského Turecka po definitívnom obsadení Kaukazu Ruským impériom v dôsledku rusko-kaukazskej vojny (1817 – 1864) v kontexte rusko-tureckých vojen 19. storočia. Používa sa aj termín „črkeské machadžirstvo“, t. j. vysídlenie do osmanského Turecka obyvateľstva Črkeska (Adygov, Ubychov, Abazincov, Abcházov) na konci rusko-kaukazskej vojny a po jej skončení (*pozn. preklad.*).

i šľachte, ktorým obyčaje, dostatok a osobná odvaha dávajú právo na rešpekt svojich krajanov, a nepredstavujú medzi ľuďom nositeľov prísnej vlády".³ Týmto F. F. Tornau naznačuje, že v prvej polovici 19. storočia ubyšská spoločnosť dosiahla obdobie rozkladu kmeňových vzťahov s viditeľnými elementmi decentralizácie. V tom čase boli ich kniežatá len nominálnymi postavami, bez autority.

Barón Tornau dopĺňa: „*V kmeňovej rade – keď knieža je známy svojou odvahou, vie osloviť a spojiť svoje zámeny so želaním národa – je možné očakávať poslušnosť, avšak len krátkodobú. Pominuteľnosť charakteru a ľahkomyselnosť nútia tento národ štepiť sa, sledujúc pritom svoj osoh*“.⁴

V tejto barónovej poznámke sa zreteľne ukazujú niektoré elementy sociálneho napätia. Po prvé, existencia dvoch orgánov riadenia (rada a kniežatá), t. j. duálnej vlády; po druhé, charakteristická črta ubyšskej spoločnosti – „*žiť jedným dňom*“. Bezpochyby, kniežatá sa snažili o väčšiu ustálenosť, aspoň pre zachovanie svojho postavenia a majetku.

Demografia. Elementy decentralizácie boli zreteľné aj v multietnickom hlavnom mieste osídlenia Ubychov – Sočipsy (v preklade: mesto – Soči /rus. Сочи/, rieka – psy /rus. псы/). Podľa F. F. Tornaua nachádzalo sa tu do 450 rodín Abazincov a Ubychov a nevelký počet Turkov. Pričom Turci v tejto lokalite mali jednu z hlavných svojich báz, z ktorej realizovali obchod s inými horskými kmeňmi.⁵ Čulý obchod v tejto oblasti a trvalé vzťahy s ďalšími kmeňmi v podmienkach posilnenia centralizácie mohli mať vedľajšie účinky, napríklad nejednoznačné ocenenie inými slobodomilovnými kmeňovými útvarmi. Čo sa týka početnosti ubyšského spoločenstva, ktoré sa skladalo zo šľachtických (kniežacích) rodov a rodov prostých ľudí (*v rus. orig. простолюдинов*), tak podľa odhadov cestovateľov a prieskumníkov sa ich počet pohyboval od 5-6 tis. (F. F. Tornau) do 50 tis. osôb (V. V. Vorošilov).⁶

Náboženstvo. Kresťanstvo, prijaté tu v 3. – 4. storočí po Kristovi,

³ Архивный отдел администрации города Сочи (АОАГС). Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 19. Л. 8.

⁴ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 19. Л. 9, 13.

⁵ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 19. Л. 8, 9, 13.

⁶ Cherkasov A. A., Šmigel M., Ivantsov V. G., Ryabtsev A. A., Molchanova V. S. Hillmen of the Black Sea Province (Early XIX Century): Geography, Demography, Anthropology // Bylye Gody. 2014. № 32 (2). p. 152.

existovalo bez podstatných zmien až do začiatku 19. storočia.⁷ Jeho aktívna fáza, spojená s budovaním pravoslávnych chrámov, pokračovala do 15. – 16. storočia. Následná fáza úpadku bola spôsobená tým, že v roku 1453 Turci obsadili hlavné mesto Byzantskej ríše Konštantínopol⁸ a v roku 1461 pod tlakom Turkov padlo hlavné mesto ďalšej kresťanskej ríše – Trapezunt (Trapezuntské cisárstvo).⁹ Pričiernomorskí horali, ktorí sa ocitli na morských hraniciach Osmanskej ríše, ako aj niektoré ďalšie etniká Kaukazu, naďalej ale udržiavali kresťanské tradície (ako dedičstvo predkov). Obzvlášť horlivými strážcami kresťanstva boli kniežacie a šľachtické rody horských národov.

V roku 1780 na území čiernomorských horalov vypukla občianska vojna. Šľachta, ktorá vojnu prehrala, bola pozbavená vlády nad ľudom. Najdôležitejším výsledkom sa však stalo zavedenie nového spoločného systému náboženských pravidiel. Ten zmenili kresťanské rituály.¹⁰ Rozšírili sa učenia štyroch náboženských kníh – Biblie, Dávidových žalmov, Knihy evanjelistov a Koránu.¹¹ Inými slovami významným a trvalým výsledkom občianskej vojny bol začínajúci sa proces islamizácie regiónu. Ten následne vyústil do náboženského rozkolu.

Napriek pokusom Osmanov na konci 18. storočia o islamizáciu oblasti až do 30. rokov 19. storočia moslimské náboženstvo tu malo len deklaratívny charakter a zakoreňovalo sa zdlhavo. Pritom aj proces zachovania čistoty viery mal svoje charakteristické črty. V miestach obchodných stykov s cudzincami sa pozorovala zvýšená náboženská symbióza a do dialógu moslimskej civilizácie s kresťanstvom čiastočne vstupovalo aj pohanstvo. Týmto spôsobom sa náboženstvo Ubychov nemohlo stať spojovacím elementom centralizovaného spoločenstva, keďže neboli striktné vymedzené princípy duchovnej moci, a tým pádom ani moci svetskej.

⁷ Вид Рябцев А. А., Черкасов А. А. Христианство как основная религия горцев Черноморья (первая половина XIX в.) // Известия Сочинского государственного университета. 2011. № 1. С. 154-161.

⁸ Большая энциклопедия / Под ред. С.Н. Южакова. В 22 т. Т. 4. СПб., 1902. С. 783.

⁹ Большая энциклопедия / Под ред. С.Н. Южакова. В 22 т. Т. 18. СПб., 1902. С. 546.

¹⁰ Джеймс Бэлл. Дневник пребывания в Черкесии в течение 1837–1839 годов. Том 1. Нальчик, 2007. С. 191-192.

¹¹ Джеймс Бэлл. Дневник пребывания в Черкесии в течение 1837–1839 годов. Том 1. Нальчик, 2007. С. 192.

Fenomén religiozity Ubychov, charakteristický pre feudálnu spoločnosť neskorého stredoveku, je týmto spôsobom pozoruhodným. Kým v sídle Sočipsy, kde žili a často ho navštevovali Turci, sa sledovalo horlivé vykonávanie moslimských rorátov, v auloch¹² a iných sídlach však to tak nebolo.¹³

Jazyk. Poňatie štátneho jazyka u Ubychov neexistovalo. Napríklad v sídle Sočipsy boli rozšírené tri jazyky – čerkeský, abazinský a ubyšký.¹⁴ Nepochybne, dorozumievalo sa tam aj v turkickej (osmansko-tureckej) reči.

Geografia. Osobitný význam pri analýze stavu ubyškého spoločenstva má geografický faktor. Vo svojej sociálno-ekonomickej činnosti sa pobrežné kmene Ubychov principiálne líšili od horských. Kým u pobrežných Ubychov hlavným zamestnaním bolo ovocinárstvo, chov dobytka a obchod, tak u horských Ubychov nie na poslednom mieste v tom čase bolo zbojníctvo. Táto činnosť sa objasňuje prírodnou ochranou horských Ubychov a hlavne existenciou ťažko dostupných miest, kaňonov a horských priechodov. V týchto miestach sa mohli málopočetní horali dlhodobo brániť pred presilou nepriateľa. Práve pocit nemožnosti potrestania aj formoval správanie sa horských kmeňov. Až do príchodu ruskej moci do tohto regiónu horské kmene vykonávali zbojníctvo v bližšom (pobrežné oblasti) a v širšom okolí (napríklad v Kabarde).¹⁵

Prenikanie ruskej vojenskej moci do regiónu vyvolalo protiakcie ubyškých horských kmeňov. Vytváraním pascí a uskutočňujúc prekvapivé prepady ruských posádok horskí Ubychovia nič neriskovali. V prípade úspechu odchádzali do hôr s korisťou. Naopak odvetné opatrenia ruských vojsk zasahovali len pobrežné kmene. Týmto spôsobom sa pobrežní Ubychovia stávali rukojemníkmi horskej slobody. Je potrebné podotknúť, že niekedy takýto stav vyvolával tvrdé odvetné akcie pobrežných kmeňov voči horským. Napríklad v decembri 1835 sa do blízkosti ruskej pobrežnej Golovinskej pevnosti presunul početný oddiel horských

¹² **Aul** (rus. аул) – označenie tradičnej roľníckej (horskej) obce alebo osídlenia turkických a iných národov na Kaukaze a v Strednej Ázii (pozn. preklad.).

¹³ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 19. Л. 13.

¹⁴ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 19. Л. 13-14.

¹⁵ **Kabarda** (rus. Кабарда) – historická oblasť na Severnom Kaukaze osídlená adygskými (čerkeskými) kmeňmi Kabardov, ktorí sami seba nazývali „Adygmi“ (pozn. preklad.).

Ubychov na čele s naibom¹⁶ Muhammadom Aminom¹⁷ so zámerom zapojiť do odboja šapsuských vojakov, avšak nedohodli sa. Vyústilo to do veľkej bitky, počas ktorej delostrelectvo ruskej Golovinskej pevnosti podporovalo Šapsugov.¹⁸ Príčinami takého správania bola vysilenosť pričiernomorských horalov z nekončiacich vojen, analogická vyčerpanosť sa prejavovala aj u pobrežných Ubychov.

V prvej polovici 19. storočia v ubyšskej spoločnosti prebiehal proces rozkladu kmeňových vzťahov. Vplyv Osmanskej ríše na pričiernomorské kmene sa ohraničoval len na obchodné vzťahy (exportom zbraní, importom otrokov). Za týchto podmienok pre harmonický vývin Ubychov, aspoň po ranoindustriálnu úroveň a s predpokladom zachovania identity, boli potrebné storočia. Taký čas im však dejiny neposkytli.

Ako už bolo naznačené, teritórium, na ktorom sa okrem iného nachádzal aj aul Sočipsy, pripadlo Ruskému impériu na základe Drinopolskej mierovej zmluvy z roku 1829. Od roku 1837 sa tu začala budovať ruská Čiernomorská pobrežná línia.¹⁹ V takejto situácii hľadaním cesty ďalšieho vývoja museli sa chtiac-nechtiac zaoberať kmeňové kniežatá, ktoré – pritom – nemali medzi svojimi ľuďmi reálnu moc. Podľa protirusky naladených emisárov Osmanskej ríše, Británie a iných štátov, naokolo prebiehali protiakcie kaukazských kmeňov voči ruským expedičným oddielom. Cárske vojska (s lepším technickým vybavením) sa však dokázali na čiernomorskom pobreží uchytiť. To postavilo kniežatá pred dilemu – ako ďalej tvoriť vzťahy s Rusmi.

Ubyšský knieža Aubla-Ahmed (*rus.* Ау́ла-Ахмет) ešte pred samotným ustanovením čiernomorskej pobrežnej línie bol orientovaný na zblíženie s Ruskom. Barón Tornau, opisujúc ho vo svojich poznámkach, konštatoval: „*Pôvod kniežaťa Ali Ahmed Oblagu (rus. Али Ахмет Облагу) siaha*

¹⁶ **Naib** (z *arab.* zástupca, splnomocnenec, správca) – v stredovekých moslimských štátoch funkcia zástupcu alebo pomocníka veliteľa, duchovnej osoby, či správca oblasti, provincie (*pozn. preklad.*)

¹⁷ **Muhammed Amin** (*rus.* Магомед-Амин, Магомет-Амин, Мохаммед-Амин, Мохаммед-Эмин, Эмин-Папа, Наиб-Папа, Шейх Мухаммад-Эмин, Эмин-бей) – bol poverený imámom Šamiľom (viď pozn. 37) naibom (správcom) Abcházska a Čerkeska. Bol poprednou postavou boja abcházsko-adygských národov proti ruským vojskám v priebehu záverečnej fázy rusko-kaukazskej vojny (1848 – 1859). Prejavil sa ako talentovaný veliteľ a organizátor (*pozn. preklad.*).

¹⁸ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 19. Л. 13-14.

¹⁹ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 8. Л. 7-8.

do kmeňa Adygov. Saša (lokalita Sočipsy – pozn. aut.) je mu podriadená, hoci nie vo všetkých sférach. Jeho vplyv zreteľne upadol od toho času, keď ho domáci začali upodozrievať z úzkych kontaktov s Rusmi. Napriek tomu, zo všetkých kniežat a vládcov od rieky Šache po rieku Bzyba (Gagry), je najsilnejší a teší sa dobremu dostatku“.²⁰

V apríli 1838 pristál v ústí rieky Soča ruský vojenský desant a na mieste osady Sočipsy bola založená pevnosť Alexandria. Prvou reakciou Ubychov bolo aktívny vojenský odpor (1839 – 1840). Avšak po eskalácii bojov, ktoré nedokázali zlikvidovať ruské opevnenie, Ubychovia začali nadväzovať kontakt s ruskou administratívou. Predovšetkým sa rozvíjal výmenný obchod. Upokojenie atmosféry využilo knieža Aubla-Ahmed, keď 12. marca 1841 ako prvý z Ubychov slávnostne prisahal na vernosť Mikulášovi I. Učiniť tak vo svojom mene a v mene jemu podriadenej šľachty a ľudu. Navyše sa knieža zaviazalo vydať svojho syna a dvoch synov z najvýznamnejších šľachtických rodov ako záruku²¹ do amanatu.²²

Je potrebné poznamenať, že v deň prisahy prijatej ruskou administratívou Navaginskej pevnosti (v roku 1839 bola citadela Alexandria premenovaná na Navaginskú), Aublu-Ahmedovi bol odovzdaný významný peňažný dar v podobe 200 rubľov v striebre. Bez pozornosti neostali ani jeho šľachtici – Urusbij a Chatazuch (*rus.* Урусбий и Хатазых), ktorí dostali po 30 rubľov v striebre.²³

Navyše došlo v tom čase aj k bezprecedentnej udalosti v dejinách ubyšského národa. Ich kniežaťu Aubla-Ahmedovi bola ponúknutá hodnosť kapitána s ročným žoldom 300 rubľov v striebre. Táto hodnosť mu bola čoskoro aj udelená.²⁴ Ubyšskí šľachtici získali hodnosti poručíkov ruskej armády. Týmto spôsobom ruská administratíva chcela vidieť

²⁰ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 8. Л. 10.

²¹ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 8. Л. 13.

²² V Rusku, od čias mongolských vpádov, víťazná armáda po uzatvorení mierových dohôd nútila porazenú stranu do amanatnej prisahy. Samotné slovo „amanat“ (*rus.* аманат) v preklade z turkických jazykov znamená „ručiteľ“, „záruka“. Amanat sa tak stával osobnou garanciou dodržiavania dohodnutých podmienok. V rámci takejto záruky sa amanatná osoba nachádzala v starostlivosti prijímajúcej strany. Uvedené praktiky sa používali aj v dobe pričlenenia Severného Kaukazu do Ruska. Uplatňovanie inštitútu amanatstva v období kaukazských vojen bolo garanciou zabezpečenia stabilnej situácie v pripojených územiach (*pozn. preklad.*).

²³ Государственный архив Краснодарского края (ГАКК). Ф. 261. Оп. 1. Д. 833. Л. 3.

²⁴ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Тифлис, 1881. Т. 9. С.505.

v Ubychoch nielen podplatených spojencov, ale vojensko-národnostnú oporu. Predbehnúc čas, stojí za zmienku, že knieža Aubla-Ahmed ostal verný svojej pozícii zblíženia s Ruskom až do obdobia machadžirstva – masového presídlenia horalov do osmanského Turecka v roku 1864.

Medzitým v polovici mája 1841 knieža Aubla-Ahmed a šľachtic Zurab Chamyš (*rus.* Зураб Хамыш) boli zajatí tými „prostými ľuďmi“, v mene ktorých predtým prisahali.²⁵ Ubyšskej šľachte bola sľúbená vlastná sloboda jedine za podmienky, že sa zrieknu prísahy moskovskému imperátorovi.²⁶ Za tejto situácie ruská administratíva prijala adekvátne protipatrenia. Napokon pod tlakom ruskej armády a vojsk spojeneckých Džigetov, všetky okolité kniežatá a ubyšská šľachta prijali 4. júna 1841 riešenie podriaďiť sa Rusom. Svoju prísahu potvrdil aj Aubla-Ahmed.

Zdalo sa, že sa ruský tlak na horalov blíži ku svojmu logickému vyústeniu, keďže na september 1841 bol stanovený dátum prijatia všeobecnej prísahy. Napriek tomu, pod vplyvom antiruskej propagandy šírenej poľskými, tureckými a britskými emisármi, horskí Ubychovia prešli k aktívnej bojovej činnosti a 29. júla 1841 uskutočnili delostrelecké bombardovanie Navaginskej pevnosti.²⁷

V októbri 1841 ruské vojsko pod velením generálmajora Anrema uskutočnilo prvý ukážkový rejd po pobreží – od Pevnosti Svätého Ducha (dnes Adler) do Navaginskej citadely. Účastník týchto udalostí M. F. Fedorov vo svojich memoároch „Poznámky z kaukazského pochodu v rokoch 1835 – 1842“ (*vo rus. orig.* «Полодные записки на Кавказе с 1835 по 1842 г.») poznamenal, že sa ruský oddiel skladal z 8 tisíc vojakov a dôstojníkov a bol vyzbrojený delostrelectvom. Napriek tomu horali kládli húževnatý odpor. V priebehu pochodu (8. – 10. októbra 1841) vzniknuté straty oddielu v počte zabitých, ranených a chorých sa počítali takmer na 700 osôb (37 nižších dôstojníkov a 634 vojakov), bezmála 9 %. Na podporu pozemných oddielov sa aktívne využívala palebná sila ruskej flotily, činnej v pobrežných vodách.²⁸

O výsledku rejdú generál Anrem informoval veliteľa Osobitného

²⁵ ГАКК. Ф. 260. Оп. 1. Д. 1603. Л. 8.

²⁶ Васильев Е. Черноморская береговая линия 1834 – 1855 годы // Военный сборник. 1874. № 9.

²⁷ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 10. Л. 18.

²⁸ АОАГС. Ф. Р-348. Оп. 1. Д. 10. Л. 21.

kaukazského korpusu generálporučíka Golovina: „Mám tú časť Vám oznámiť, že včera mi zverená jednotka vstúpila do Navaginskej pevnosti. Tento prechod trval tri dni a bol poznamenaný množstvom hrdinských činov. Ubychovia sa spojili a pod velením Chadži Berzeka (rus. Хаджи Берзек) tvrdo bojovali na každom kroku. Naše straty sú veľké, ale nepriateľ stratil viac. Včera, po zúfalom útoku na náš pravý bok, Chadži Berzek ponechal svoje vojsko so slovami: "Teraz nech bojuje kto chce, ja odchádzam domov" ...“²⁹ Podľa rovnakého zdroja počas trojdňových bojov stratili horali 1,7 tis. ľudí.³⁰

Aktivity ruskej armády urobili na horalov dojem a začiatkom roku 1842 prisahali na vernosť ruskému cárovi ubyšské kniežatá z horskej doliny Subaši: Šeulech-uko-Amšuk Berzek (rus. Шейлах-уко-Амшук Берзек), Chapeš-uko-Elbuz Berzek (Хапеш-уко-Эльбуз Берзек), Šeulech-uko-Edik Berzek (Шейлах-уко-Эдик Берзек) a Šeujej-uko-Maty Berzek (Шеуей-уко-МатуБерзек). 26. marca 1842 bola im všetkým pridelená hodnosť poručíkov ruskej armády.³¹

Napriek zlepšeniu vzťahov s Rusmi horské kmene naďalej znepokojovali ruské bojové opevnenia. Za ostreľovaním stála zvyčajne horalská mládež vo veku do 20 rokov. Robila to zámerne, aby pred svojimi súkmeňovcami demonštrovala odvahu. Je potrebné poznamenať, že azda najdôležitejším v živote mladého ubyšského vojaka bolo všadeprítomné predvádzanie nebojácnosti pred príslušníkmi svojho kmeňa a obzvlášť pred ženami. Z tohto pramenila až nezmyselná odvaha, kradnutie koní, banálne krádeže a pod. Na ilustráciu incident, ktorý sa odohral v Navaginskej pevnosti 16. júna 1846. Jeden z Ubychov, ktorý sa vracal z výmenného obchodu, neočakávane vystrelil z pištole na ruského vojaka a utekal. Bol nasledovaný niektorými z ďalších horalov, ktorí sa nachádzali na trhovom námestí. Ruskí vojaci okamžite spustili paľbu, pri ktorej jeden z utekajúcich Ubychov bol zastrelený a dvaja zranení.³² O mesiac neskôr – 21. júla 1846 – sa udial prepad ruských vojakov, ktorí strážili jatočný dobytok. V dôsledku krátkej prestrelky bol jeden vojak zranený. Dňa 24.

²⁹ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Тифлис, 1879. Т. 3. С. 213.

³⁰ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Тифлис, 1881. Т. 9. С. 513.

³¹ Там же. С. 520.

³² Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф. ВУА. Оп. 1. Д. 6470. Л. 17.

júla 1846 skupina 150 horalov na čele s Ubychom Hussejnom Kaspoletom (*rus.* Гуссейном Касполетом) napadla oddiel 180-člennej ruskej posádky, ktorý si zaobstarával seno. V dôsledku okamžitej reakcie ruskej posádky sa horali dostali pod paľbu z ručných zbraní a delostrelectva a urýchlene ustúpili. Stratili pritom jedného zabitého a štyroch ranených.³³ Samozrejme, takéto incidenty nezlepšovali rusko-ubyšské vzťahy.

V boji s povstalcami a bojovo naladenými horalmi aktívne Rusom pomáhali lojálni Ubychovia. Medzi nimi bol aj knieža kapitán Aubla-Ahmed, ktorý pochopil, že emisári z Osmanskej ríše, Británie a iných krajín neželajú horalom mier, len vojnu. Informácie, ktoré niekedy donášali lojálni horali, boli pre ruskú administratívu nesmierne dôležité. Jeden príklad za všetky – koncom januára 1846 kapitán Aubla-Ahmed hlásil, že sa v okolí Navaginskej pevnosti v horskej dedine Džembulata Berzeka (*rus.* Джембулата Берзека) zišlo množstvo horských bojovníkov so zámerom vtrhnúť do Abcházska a po ceste obsadiť Pevnosť Svätého Ducha a Picundu.³⁴

Koncom 40. – začiatkom 50. rokov 19. storočia sociálne rozpory medzi šľachtou a ubyšským ľudom sa ešte viac prehĺbili. Takmer všetku svoju šľachtu Ubychovia podozrievali z úzkych kontaktov s ruskou mocou v regióne. Kameňom úrazu bolo najmä to, že aristokracia dostávala od Rusov finančné prostriedky a všetci ostatní nie. Pri tomto šľachta iniciatívne hľadala spôsoby ako sa úplne zmieriť z Ruskom. Zdá sa, že ho našla. V roku 1848 sa delegácia horských Ubychov obrátila na ruskú administratívu s prosbou dovoliť zaviesť v kmeňových spoločenstvách nevoľníctvo ako v Ruskom impériu. Avšak ruská správa takú iniciatívu odmietla, keďže trendy záverečnej fázy vládnutia imperátora Mikuláša I. zreteľne naznačovali, že nevoľníctvo v Rusku bude čoskoro zrušené. Okrem iného sa obávala, že takáto inovácia by mohla spôsobiť vážne nepokoje v horskej societe. Táto udalosť zreteľne vypovedá, že ubyšská šľachta sa snažila skopírovať vývoj evolučného procesu ruskej spoločnosti len preto, aby dosiahla vtedajšiu civilizačnú úroveň Ruska, voči ktorej tak beznádejne ubyšská spoločnosť zaostávala. Podľa niektorých autorov, niet pochyb o tom, že v prípade priaznivého vývoja udalostí a posilnenia

³³ ГАКК. Ф. 261. Оп. 1. Д. 833. Л. 30.

³⁴ ГАКК. Ф. 261. Оп. 1. Д. 833. Л. 47.

centralizácie v ubyšskom spoločenstve by k tragédii machadžirstva nedošlo.³⁵

Koncom roku 1853 Ubychovia opäť povstali proti šľachte. Masovo podporili naiba Muhammeda Amina a imáma³⁶ Šamiľa³⁷ v ich zámere vytvoriť zjednotenú horskú armádu. Horské kmene čiastočne podporili aj pobrežní Ubychovia. Následne sa zintenzívnilo ostreľovanie Navaginskej pevnosti. Tak 31. decembra 1853 v dôsledku horalskej paľby na ruských vojakov, ktorí sa vybrali za drevom, boli zranení traja vojaci. Dňa 9. januára 1854 boli ranení ďalší štyria.³⁸ Vo februári skupiny ruských vojakov päťkrát vychádzali z pevnosti za drevom a zakaždým boli ostreľované. Výsledkom boli 4 zastrelení a 8 zranení vojacov.³⁹ Príčinou takej náhlej aktivizácie Ubychov bola rozširovaná správa, že Osmanská ríša prerušila s Ruskom diplomatické vzťahy a pripravuje sa na vojnu. Prijali ju ako signál pre všeobecné povstanie.

Približne v rovnakom čase delegácia urodzených a najväzenejších Ubychov tajne navštívila Navaginskú pevnosť. Ponúkli svoje služby a informovali o dianí v regióne.⁴⁰ Táto skutočnosť opätovne demonštrovala sociálny rozpor ubyšskej spoločnosti – medzi nespútanou slobodomyselnou mládežou a šľachtou, snažiacou sa pozerieť do budúcnosti.

Okrem toho začiatkom 50. rokov 19. storočia ubyšská šľachta pochopila, že Osmani nemajú záujem o horské kmene. Ubyšská krajina bola potrebná len ako nárazníková zóna medzi Osmanskou ríšou a Ruským impériom. Osmanská vláda nespravila nič pre zvýšenie životnej úrovne

³⁵ Р.О. О переселении кавказских горцев в Турцию // Военный сборник. 1864. № 10.

³⁶ **Imám** – islamský duchovný vodca alebo predstavený komunity. V pôvodnom význame slova predstavený moslimskej náboženskej obce, neskôr titul uznávaného znalca Koránu a náboženského práva, v súčasnosti používaný vo význame moslimského duchovného (*pozn. preklad.*).

³⁷ **Šamiľ** (*rus.* Шамиль) – vodca národno-osloboditeľskej vojny národov Severného Kaukazu v období rusko-kaukazskej vojny (1817 – 1864). V roku 1834 bol vyhlásený imámom, spojil západný Dagestan a Čečensko, neskôr (v 40. rokoch) aj Čerkesko v teokratický islamský štát Severokaukazský imamát (taktiež Imamát Šamiľ). Je považovaný za jedného z najvýznamnejších vodcov a veliteľov v dejinách. Pôvodom bol Avar (jedna z národností Dagestanu). V roku 1859 padol do ruského zajatia. Zomrel v Medine v roku 1871 (*pozn. preklad.*).

³⁸ ГАКК. Ф. 261. Оп. 1. Д. 833. Л. 3.

³⁹ ГАКК. Ф. 260. Оп. 1. Д. 1603. Л. 8.

⁴⁰ ГАКК. Ф. 260. Оп. 1. Д. 1603. Л. 11.

miestneho obyvateľstva. Vyvážala ubyšské mladé ženy do tureckých háremov a naspäť dovážala pušný prach a náboje, čím len podporovala medzikmeňové sváry. Národné záujmy Ubychov, Natuchajcov, Džigetov, Šapsugov a ďalších boli pre Portu ľahostajné, čo sa aj prejavilo asimiláciou všetkých týchto etnických skupín s Turkami po ich presídlení na teritórium Osmanskej ríše.

Na konci kaukazskej vojny, keď do jej ukončenia ostalo zopár dní a porážka horalov bola evidentná, udial sa dostatočne exemplárny prípad. Slabo strážený ruský konvoj pochodujúci v rajóne Krásnej Poľany bol prepadnutý kmeňom Aibga. Horali pozabíjali ruských vojakov a prevážený tovar rozkradli. Po tomto incidente ruské velenie poslalo do dediny Aibga dve skupiny vojakov. Horali však boj neprijali a okamžite sa vzdali. Prosili dovoliť im zostať v rodnom kraji a nepresídľovať do Turecka. Samozrejme, nebolo im vyhovené.⁴¹

Orientácia na jednoduchý „život jedným dňom“ sa tu odhalila v celej svojej rozmanitosti. Potešenie prepadnúť slabší konvoj horali si nemohli dovoliť odmietnuť. Práve to sa stalo poslednou kvapkou trpezlivosti ruskej administratívy. Ubychovia a iné po slobode túžiace národy – žijúc „jedným dňom“, neuznávajú svoje kniežatá ani autoritu starejších – objektívne prispeli k neslávnemu výsledku. Vysídleniu za hranice rodnej zeme.⁴²

* * * * *

Rozkol ubyšského spoločenstva ako výsledok sociálneho konfliktu

⁴¹ Духовской С. Материалы для описания войны на западном Кавказе. Даховский отряд на южном склоне в 1864 году (с картой) // Военный сборник. 1864. № 11.

⁴² Na konci rusko-kaukazskej vojny ruská administratíva vznesla ultimátum o vysídlení moslimských horských národov východného Čiernomoria. Mali možnosť presídliť sa buď do kubánskych stepí alebo do Osmanskej ríše. Samotné presídlenie horských národov Severného Kaukazu na teritórium Osmanskej ríše v 60. rokoch 19. storočia – machadžirstvo – sa realizovalo v niekoľkých etapách. Obyvatelia západného Čerkeska (medzi nimi aj Ubychovia) boli pod konvojom deportovaní na čiernomorské pobrežie, následne prevážaní loďami na maloázijské pobrežie a osmanskou vládou rozsídľovaní v malých skupinách do rôznych častí ríše (medzi iným aj na Balkánsky polostrov). Celkový počet deportovaných nie je možné presne vyčíslíť. Odhaduje sa, že štvrtina obyvateľstva horských kmeňov severozápadného Kaukazu bola presídlená na Kubáň a tri štvrtiny do Osmanskej ríše, pričom Šapsugovia a Ubychovia odišli takmer všetci. Podľa súčasných odhadov do Malej Ázie bolo presídlených 350 000 až 450 000 ľudí. Vyčistené územie sa medzitým osídľovalo ruskými kozákmi, Arménmi a obyvateľstvom z centrálnych častí Ruského impéria (*pozn. preklad.*).

sa stal hlavnou príčinou tragédie machadžirstva. Za ďalšie príčiny je možné označiť neobozretnú politiku kaukazských horalov, ktorí sa stali prostriedkom boja Británie, Osmanskej ríše, Poľska a ďalších krajín proti Rusku. V rámci tohto antagonizmu sa vo veľkom podporovala vnútorná opozícia. Vo všeobecnosti hlavné európske mocnosti zabraňovali Rusku riešiť svoje geopolitické záujmy nielen na Kaukaze, ale aj v Turkestane a neskôr – začiatkom 19. storočia – v Kórei a v Číne.

Preklad: Michal Šmigel'

Summary

Nobility and Commoners in Ubykh Society: The Reasons behind the Social Conflict

This article examines, based on documentary and other materials, the reasons behind the social conflict between the nobility and commoners in Ubykh society in the first half of the 19th century in northern Caucasus. The authors point to the link between the 1785 Ubykh civil war and the commencement of the process of Islamization of the region. The authors come to the conclusion that the social crisis in Ubykh society was a crucial factor that led the mountaineers to the Muhajirism tragedy.